

A STÍLUSKÉPZÉS ÉS FOGALMAZÁSTANÍTÁS NÉHÁNY PROBLÉMÁJA
EGY NÉMET MÓDSZERTANI MŰ MEGVILÁGÍTÁSÁBAN

(Georg Kühn: Stilbildung in der höheren Schule, Düsseldorf 1964, 4. kiad.)

Az a hatalmas föllendülés, amely a stílus-kutatásban mondhatni világszerte tapasztalható, nem hagyja érintetlenül az iskolai oktatást sem. Magyar vonatkozásban elég utalni a reformtantervek idevágó rendelkezéseire, a nevelői munkát segítő szakkönyvek és tanulmányok számának örvendetes gyarapodására. Georg Kühn már négy kiadást megért könyve pedagógiai indítékainál és tartalmánál fogva szintén ebbe a sorozatba illeszkedik.

Az öt nagy fejezetre tagolódó mű történeti visszapiillantásában a régi értemi fogalmazás sivárságát és formalizmusát bírálva kimutatja, hogy idők folyamán hogyan torzult el a világosságra és logikai fegyelemre törekvés, s századunk elején miként érlelődtek meg az intellektualizmustól elforduló, az élet teljességét kereső élményfogalmazás feltételei. Kitűnik a fejtegetésből Wundt nyelv-elméletének és az ifjúságkutatás eredményeinek közrejátszása abban, hogy az értelem és gondolkodást fejlesztő, utánzásra alapuló, tudományos előképzést szolgáló „férfias” fogalmazás helyett hogy vált úrrá a középiskolákban a képességfejlesztő, szemléletes-ségre törekvő, művészszerűen nevelő „nőies” fogalmazási eszmény. Szerzőnk azonban az élménypedagógusok túlzásain okulva náluk szerényebb igénnyel lép fel. Jól tudja, hogy a gyermek és az ifjú csak korlátozott mértékben tud alkotó lenni, s a témák közül sem valamennyi csábít önálló alkotásra. Meg kell tehát őriznünk — mondja — a fogalmazástanítás feladatjellegét, de ugyanakkor vigyázni kell arra is, hogy az ne csupán iskolai gyakorlati célt szolgáljon, hanem az ifjú életéhez közel álljon, annak érdeklődési körébe essék. Csak így várhatunk őszinte megnyilatkozást, természetes gyermeki stílust. Az egyéni stílusjegyek helyett a személyiség értékes tulajdonságainak fejlesztésére kell törekednünk. Az egyéni stílust ugyanis végső fokon a személyiségnek a témával való kapcsolata formálja. A stílusképzés ebben a mélyebb értelemben tekintendő nevelési célnak.

A mű legerjedelmesebb fejezetében azok a fogalmazási típusok találhatók, amelyek a szerző hosszú pedagógiai gyakorlata alapján a középiskolás (10—18 éves korú) tanulók három korcsoportjában (alsó-középső-felső) egymásra épülő rendszerre alakultak.

Az alsó tagozat kiinduló témája a képekhez fűződő *élményelbeszélés*. Ez azért előnyösebb az elbeszélésre épülő élményelbeszélésnél, mivel itt a mintaszöveg nem befolyásolja a tanulót. A példák világosan mutatják milyen szoros a kapcsolat a beszéd-képesség és szellemi teljesítmény között. Az élményelbeszélés sikerének feltétele, hogy a tanuló valóban átélje azt, amit írásban elbeszél. Szokatlan és ritka események persze nem jöhetnek itt számításba, hanem csupán a napi élet kis eseményei: egy-egy sikerült tréfa, játék közben előforduló pech, orvosi vizsgálat, egy megijedés körülményei stb. Fontos az is, hogy az írás tárgyául szolgáló élmény időben közel legyen a beszámolás időpontjához. A nyolc témakörből válogatott élménytéma javaslatok a pedagógiai gyakorlatban jól fölhasználhatók.

Az alsó fokozat következő fogalmazási típusa a *tárgyleírás*. G. Kühn azonban ezt mindig valamilyen célszerű cselekvéssel kapcsolja össze, ilyenformán: „Látssom a villamosvasutammal”, „Hőembert építünk”, „Levágatom a hajam”. E témák nyelvi előnye, hogy bennük szükségképpen megjelenik néhány feltételes vagy célhatározói szerkezet.

Annak ellenére, hogy ezen a fokozaton általában átélte esemény a fogalmazás tárgya, a kidolgozásban mégis megmutatkozik a lelki képességek két alapvető iránya: az élénk fantáziájú és szilárd logikájú típus közti különbség. Mivel mindkettőnek megvan a maga stílusképző jelentősége, oktatási feladat, hogy a racionálisak képességük keretei közt eljussanak az ábrázolás eleven szemléletességéhez, az érzés és fantázia szempontjából tehetségesek pedig a pontossághoz és következetességhez.

A középfokon a lényegmegragadás két alapformája még világosabban elkülönül egymástól, mint az alsó fokon. Ebben a korban (13—16 év) egyrészt növekszik a hajlam és tehetség a tárgyi világnak a maga dologi rendjében vagy főlősszefüggésében történő fölfogására, másrészt szélesedik, mélyül az élményi és érzelmi erő, valamint a képesség arra, hogy a tanuló a látottat „belülről” szemlélje és a maga különlegességében észlelje. Az ábrázolás tárgya és az egyén tehetsége dönti el, hogy a munkában egyik vagy másik alpmagatartás érvényesül-e jobban. Éppen ezért szerzőnk a szellemi hozzáállás

módja szerint tekinti át a serdülő korú (3—6 osztályos) középiskolai tanulók fogalmazási teljesítményéről, stílusajátosságairól szerzett tapasztalatait. Foglalkozik az élményleírással, a tiszta tárgyleírással, majd a közbeeső külföldformákkal, kimutatva, hogy az alsó fokozat kezdeti eredményei hogyan fejlődnek tovább, milyen értelemben változnak és fokozódnak a teljesítmények.

A stílusképzésre alkalmas élménytéma középfokon már nem egészen köznapi esemény, hanem hosszabb időtartamú különös történet, pl. egy akadályfutás során szerzett élmény. Sikeres megoldás esetén itt már nem egy esemény elmesélése történik, hanem egy történéssorozat élénk képekben folyó ábrázolása. Ilyen ábrázolási lehetőséget nyújtó jól bevált témaként szerepelnek G. Kühn gyűjteményében a következők: —30 fok, állomásépületünk romokban, zsúfolt autóbuszon, egy kirakat karácsonyi időszakban stb. A tapasztalat szerint több alsó fokozatú téma magasabb stilisztikai követelmények mellett középfokon is feldolgozható. Vannak köztük személyes vonatkozásúak (pl. Blamálom magam, Egy nagyon kínos helyzet), különleges események (Sima jég, Hófúvás, Tüzeset), összefoglaló képek (A nagyszünetben, Öt perccel a tanítás kezdete előtt), személy- és tárgyleírás (Egy izléses darab otthonunkból). Ez esetben középfokon már az a cél, hogy a tanuló a tárgyat mint művészi szepet értékelje, és érzékeltesse hozzáfűződő személyes kapcsolatát.

A leírások mellett középfokú feladat a célszerű tevékenységek írásos ábrázolása is. (Pl. Hogyan őrzikdem a nagyvárosi forgalom veszélyeitől?) Ezzel kapcsolatos gondolati teendő a cselekvés okának, következményének és szándékának kimondása. Nyelviileg ez a mellékmondatok kötőszavainak helyes megválasztásában jut kifejezésre.

A munkafolyamatok leírása (pl. Hogyan talpálnak meg egy cipőt? (a középfok követelménye szerint nem jelenhet meg úgy, mint egyedi cselekedetek sorozata, hanem a maga célszerűségében föl fogva. A tanulónak a *hogyan* leírásától előre kell lépnie a *miért* és *mire* elkövetéséhez, mert csak így felelhet meg tárgyának, a célra irányuló emberi cselekvés megjelenítésének. Nyelviileg ez abban jut kifejezésre, hogy az időbeli egymásutánat jelölő formákat (laza mellérendelések, időbeli kapcsolások) olyanok egészítik ki, amelyek a célviszonyok logikus szerkezetét a maguk sokrétű lehetőségeiben juttatják kifejezésre (cél-okhatározó és feltételes mondatok megjelenése).

Ha egy készüléknek vagy egy gépnek a leírása a feladat, akkor a technikai folyamat ábrázolása összekapcsolódik az eszköz leírásával, s ez csak fokozza a nehézséget.

A gondolkodási folyamat kiszélesítéséhez vezet, ha a technikából kiindulva a haszon és az előny irányában kérdezősködünk. (Pl. Hogyan dolgozik az írógép és milyen előnye van?) Efféle témák megfelelő kidolgozásával a stílusképzésnek oly fontos feladata teljesül, amit az élményfogalmazás nem tud fölülmutálni. A szakkönyvek használatát igénylő nehéz feladatok kijelölésétől azonban tartózkodni kell, mert ez szükségképpen önállótlan-sághoz vezet, ezért a stílusképzés szempontjából negatív hatású. Az ezgakt természetudományos leírás gyakoroltatása a szakoktatás körébe tartozik.

A fentiekben kívül a szerző stílusképzési koncepciójában középfokon szerepel a riport. Benne egyesíteni kell a tudást gazdagító tárgyi ismeretet a szemléletes, élénk leírással. Az író egyéniségétől függ, hogy a tényekből vagy az élményekből közöl-e többet. Néhány javasolt téma: Viharkárok, Képek iskolai ünnepegünkről, Reklámok az utcaképbén stb.

A középfok vége felé (5—6. osztály) a fogalmazástánítás és stílusképzés határozott lépést tesz a gondolati jellegű témák felé. Ekkor jelennek meg a fejtegetést, vagyis az elmélyültebb, folyamatos, logikus gondolkodást igénylő témák. (Pl. A munka egyszer gyötrellem, máskor öröm nekem. Hogy lehet az?) A csupán elvont fogalmakkal végzett műveletek azonban a 15—16 éves korú tanulóknak sok nehézséget okoznak, kívánatos, tehát, hogy ilyen feladatoknál is a gondolat a tapasztalat leírásához kapcsolódjék. Itt azonban már nem elegendő a tényeket szemléletessé tenni, sokkal inkább fontos megokolni, következtetni, ellentétbe állítani és értékelni.

A középfokon szereplő képleírás témáit művelődéstörténeti szemléltető képek és művészi alkotások képezik. A magasabb színvonal a tényszerűen pontos, szemléletes leírásban és a logikusan indokolt értékelés igénylésében jut kifejezésre.

A levélírás alapvető stílusproblémáját nem külsődleges formák mechanikus begyakoroltatásában látja a szerző, hanem olyan belső feltételek megvalósításában, amelyekből a megkívánt sajtóságs stílusforma kibontakozik. Ebben pedig a levélíró és a címzett viszonya a meghatározó tényező. Az iskolai gyakorlatban igazi levélhelyzetek persze alig lehetségesek. A képzelet és a feltételezés azonban sokat segít. Az eredmény attól függ, hogy sikerül-e olyan levélhelyzetet teremtenünk, amelybe a tanuló beleképzelet magát és kedvet kap az írásra. Könyvünk szerzője a lehetőségek gazdag választékát mutatja be.

A felső fok stílusformáinak ismertetése a 17—18 éves ifjú egyéniségének és gondol-

kodásmódjának jellemzésével kezdődik. Mivel a tanulók társadalmi, politikai és egyéb irányú nézetei ekkor válnak tudatossá, a nyelvi képzés az eddiginél is nagyobb jelentőségű, a szellemi világot ugyanis csak segítségével lehet megragadni és közvetíteni. Ennek előmozdítására szerzőnk a középfok terve szerinti haladást javasolja. Az élménybeszámoló itt mint kerettéma szerepel, ezután következnek a gondolati megközelítést igénylő témák: problémát kifejtő fogalmazvány, fogalommagyarázat, szaktanulmány, irodalmi fogalmazvány. Legvégül kerül sor a gyakorlati cél vagy különleges beszédhelyzet meghatározása külön formákra. Ilyenek a jelentés, elmefuttatás, szónoki beszéd, napló, párbeszéd. G. Kühn könyvének legnagyobb érdekessége ebben a részben is a témajavaslatok mellett a különféle fogalmazványtípusok elemzése és az előző fokozatok hasonló jellegű feladataival történő egybevetése.

Külön fejezet mutatja be a fogalmazás során végrehajtandó részfeladatokat a probléma felfogásától kezdve a nyelvi megformálásáig. A különféle stílusformák gépies begyakoroltatása helyett azonban a feladat jellegéhez és követelményeihez történő igazodást tekintik alapkérdésnek. Javasolja, hogy ha különleges fogalmi jellegű feladatoknál a tanulók nehezen találnák meg a megfelelő konkrétumot, a tanár jól választott kérdésekkel támogassa őket. Ugyanitt olvashatók megszívlelendő tanácsok a mondanivaló tagolására, a bevezetés és befejezés helyes formájára, a vázlatkészítésre és a javításra, illetve értékelésre vonatkozóan.

A kifejezőképesség fejlesztésére vonatkozó gyakorlatok és a nyelvtanítás stilisztikai elmélyítését szolgáló példák bemutatása után az a figyelmeztetés található, hogy a stílusérzékenység fejlesztése céljából az irodalmi művek iskolai tanulmányozása terjedjen ki stilisztikai szempontokra is. A teljességre és rendszerességre törekvés helyett azonban meg kell elégednünk a nyelv különösen feltűnő sajátosságainak vizsgálatával. Az elsődleges cél ugyanis nem bizonyos típusfogalmak (realista, impresszionista, expresszionista stb.) megismerése, hanem az értékészlelés erősödése.

A zárószó utal a stílusképző feladatok időbeli megoldási nehézségeire. G. Kühn véleménye szerint az anyanyelv tanítására előírt óraszámnak legalább egy negyedrészt e fontos munkára kell fordítani. A szaktanár ítéletképesége döntse el, hogy a könyvben főtárgy sokféle lehetőségéből mit hogyan használjon föl. Sosem szabad viszont szem elől téveszteni, hogy lírai vers, elbeszélés, dráma vagy bármiféle nyelvtani kérdés tárgyalásáról legyen is szó az órán, mindig vannak olyan nyelvi előfeltételek, amelyeket a tanulók anyanyelvi kultúrájának fejlesztése érdekében teljesíteni kell.

A stílusképzés rendszerének fölvázolása, a fogalmazási témák gazdagsága, változatossága, továbbá a mélyreható elemzések és szakszerű értékelések mind megannyi maradandó értéke e könyvnek. Különösen példamutató azonban a lelkesedés, amely a szerzőt a stílusképzés és általában az anyanyelv ügyének szolgálatára ösztönzi.

Sipka Sándor

A RÉGI TANKÖNYVEK MEGMENTÉSÉÉRT

Az iskolapadból kinövő diák számára természetes, hogy tankönyvére nincs többé szüksége. Ideig-óráig őrzi a család, aztán a MÉH-be, zúzába kerül, hiszen az iskolakönyvek dióhéjban összefoglalt ismereteit lexikonok, szakkönyvek pótolják. Pedig az elpusztult tankönyvek bármilyen pontos leírásnál is jobban tükrözik a kort, amely életrehívta őket. A tantárgy- és művelődéstörténet kutatói számára ezért értékes dokumentumok az egykor nemzedékek által forgatott könyvek. Értékes lenne, ha a kutató vagy az ilyen témák iránt érdeklődő pedagógus egy helyen megtalálná az elmúlt idők tankönyveit. Az Országos Pedagógiai Könyvtár mellett Szegeden, a Tanárképző Főiskola tankönyvmúzeumában található ilyen anyag.

Az eddigi gyűjtőmunka eredményeként 4900 tankönyv, tanterv, vezérkönyv, peda-

gógiai folyóirat található a polcokon. E hatalmas anyag gyarapítását és gondozását dr. Huszka László főiskolai adjunktus, a múzeum alapítója végzi immár tíz esztendeje. A gyűjtőmunka, amely még a Szegedi Józeff Attila Tanítóképző Szakszervezeti Bizottságának védnöksége alatt indult, az első perctől kezdve gyakorlati célokat szolgált, hiszen ezzel a hallgatók diplomamunkáikhoz találtak értékes anyagot. Az első köteteket az intézménnyel kapcsolatban álló arany- és gyémántdiplomás, idős pedagógusok adományozták a múzeum számára. Így a Békés megyében évtizedekig népművelési titkárként működő Thanthó József kb. 200 kötetet küldött a saját költségén. A szegedi Botond Lajos ny. igazgató 150 értékes elemi iskolai tankönyvet adott át. Sallai Mária ny. tanítónő, aki három évtizeden át dolgozott Szeged munkáslakta kerületében,

kb. 80 könyvet, főleg értékes kézikönyveket, pedagógiai kiadványokat ajándékozott a múzeumnak. Volt szakfelügyelők, gyakorló iskolai tanítók, tanyán, falun és városi iskolákban működő pedagógusok áldozatkészsége révén 1963-ban 1500—1600 kötetre rúgott az értékes gyűjtemény. A tanítóképző intézet megszűnte után a Tanárképző Főiskola Szakszervezeti Bizottságának tulajdonába ment át a múzeum anyaga. Azóta a művelődésügyi miniszter utasítása az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum mellett a pedagógusképző intézmények feladatává is tette a régi tankönyvek és tanszerek gyűjtését. 1967-ben a Szegedi Egyetemi Könyvtár átadta közel 2000 kötetből álló tankönyvgyűjteményét a múzeumnak, amellyel az eddigi népiskolai könyvekre kiterjedő gyűjtemény más intézményekben használtakkal bővült. Az értékes anyag hozzáférhetővé vált a kutatók, és a tantárgytörténet iránt érdeklődő pedagógusok és hallgatók számára is.

A múzeum eddigi anyaga számos művelődéstörténeti emléket őriz a régmúlt iskolájáról. Érdekes dokumentum a nagymák-fai elemi iskola 1901/1902-es tanévből származó haladási naplója, amelyben Wittman Kálmán tanító hasznos adalékokkal

gyarapítja a századforduló népiskolájáról rendelkezésre álló adatokat. A féltve őrzött kincsek közé tartozik Losontzi István, „Kis tükör, mely Magyar és Erdély országot, azoknak földével, polgári állapotjával, és megbővített históriájával gyenge elmékhez alkalmaztatott módonn a' nemes tanulóknak summásann de világosan előadja és kimutatja” című tankönyvének 1833-as kiadása. E magyar szellemben, még 1790-ben íródott tankönyvből nemzedékek tanultak a múlt században. Népszerűségére jellemző, hogy közel 50 kiadást ért meg, amelyek közül az 1850-es kiadással is rendelkezik a gyűjtemény. A Kis tükör mellett számos múlt századi tankönyv és kézirat, kőnyomattal sokszorosított jegyzet is őriznek Szegeden. A múzeum a tankönyveken kívül gyűjti a régi taneszközöket, szemléltető képeket, régi falitérképeket is.

Az anyag további gyarapításához az igazgatók és a pedagógusok további szíves támogatására volna szükség. Pedagógusaink áldozatkészsége folytán a múzeumba bekerülő tárgyak, könyvek jelentős lépéssel vinnék előre a tudományos megismerést.

Járolí József

IV. éves főiskolai hallgató, Szeged

